

«Усе життя – гумористом. Збожеволіти можна від суму!»

Сторінку підготувала
Ірина ДЯЧЕНКО / «ПВ»

■ Наприкінці 20-х років Остап Вишня був найпопулярнішим українським письменником. Тільки 1929 року вийшло друком двадцять дев'ять його книжок, які розійшлися мільйонними тиражами. В особливий пошани був Вишня у селян, які навіть складали про нього легенди. Кажали, що він – герой визвольних змагань і ддя захисту народних прав призначений заступником наркома Петровського. Урядовцем Вишня, звісно, не був, а от брати участь у визвольній боротьбі – на боці Української Народної Республіки – йому довелося. У роки громадянської війни Павло Губенко (справжнє ім'я гумориста) служив у петлюрівській армії: працював фельдшером на бронепоезді.

Остап Вишня, Микола Хвильовий, Майк Йогансен, Микола Куліш – це покоління згодом назвуть «першими хоробрими». Майже всі вони прийшли у столичний Харків із «периферійного» тоді Києва. За кілька років створили у «червоній» столиці нове літературне середовище. «Плуг», «Гарт», Вільна академія пролетарської літератури, «Проліт-фронт» – один за одним виникали об'єднання і гуртки. Остап Вишня довго не вступає до жодної з організацій, хоча відвідував кожне таке зібрання.

Незадовго після смерті свого близького товариша – Миколи Хвильового – Остапа Вишню заарештували. Кілька місяців виснажливі нічні допити – і письменник «зізнався»... в організації замаху на Постишева. Його засудили до розстрілу. Але згодом вирок переглянули й замінили на десять років таборів. Дружину Вишні одразу звільнили з театру, наказали виїхати з Харкова. Із маленькою Машиєю – донькою від першого шлюбу – Варвара залишилася без будь-яких засобів до існування.

Тільки через багато років рідні дізнаються, куди саме зник Остап Вишня. Виправний табір «Ухтпечлаг» – «найзаселеніша» частина ГУЛАГу. Його історія почалася тоді, як на берегах річки Печори знайшли нафту. Проблему забезпечення промислу кадрами вирішили просто: репресували потрібну кількість інженерів, геологів, хіміків... Через нього проїшли не тільки технічні спеціалісти, а й письменники, актори, музиканти. Наприклад, сусідом Остапа Вишні по бараку був міністр освіти Узбекистану, знааний письменник Рамзі. Оскільки творчих кадрів не бракувало, табір мав власну газету – «Північний гірник». Саме там працював і Остап Вишня.

Отак минуло чотири роки. У Радянському Союзі репресії досягли апогею. А в ГУЛАГу, щоб звільнити місця для нових в'язнів, розстрілювали арештантів, які були засуджені на великі строки. Така доля чекала й на Остапа Вишню. Для здійснення вироку його відправили в інший табір – за 800 кілометрів.

За той час, поки Остап Вишня йшов до місця розстрілу, страждали начальника «Ухтпечлага» Мороза. А нове табрінне керівництво за невідомих причин скасувало смертний вирок письменникові, і він лишився жити.

У 1943 році Олександр Довженко, Юрій Яновський і Микола Бажан умовили Микиту Хрущова поклопотатися про звільнення декого з українських письменників. Першим у списку було ім'я Остапа Вишні. Сталіна переконали в тому, що у важкий воєнний час країні бракує гумору й сатири.

Гумориста звільнили з табору й відправили до Москви. Спочатку – до Бутирської в'язниці, а потім – до клініки доктора Певзнера. Адже Вишня був тяжкохворий і екстремно виснажений. У таборі Остап Вишня не роз обіцяв собі, що ніколи більше не писатиме. Але все-таки бажання творчості повернулося до нього. І перше, що він написав на волі, була знаменита «Зенітка».

У повоєнні роки гумористу виділили розкішну квартиру в Києві, довірили роботу в журналі «Перець». Але Вишня мусив доводити владі свою лояльність. Так з'явилася «Самостійна дірка». Сьогодні важко сказати: чи справді Вишня наівно вірив у те, що писав, чи робив це з примусу. Проте після двох-трьох

фейлетонів на замовлення гуморист відходить від політичних і соціальних тем. Він пише про полювання, риболовлю, любов до природи. «Усе життя – гумористом! Господи! Збожеволіти можна від суму!» – написав Остап Вишня в щоденнику незадовго до смерті. У його драматичному житті справді було більше приводів плакати, ніж сміятися. Але Вишня робив усе, щоб змусити читача посміхнутися. А народ платив йому любов'ю, бо розумів: так сміятися з людей міг тільки той, хто щиро їх любив.

Ілюстрація до памфлету
«Самостійна дірка».

Остап ВИШНЯ Чухраїнці

(Скорочено)

■ «Чухраїнці», як ми знаємо, це дивацький нарід, що жив у чухраїнській країні «Чухрен». Назва – «чухраїнці» – пошла від того, що нарід той завжди чухався...

...Мали чухраїнці аж п'ять глибоко-національних рис. Вони настільки були для них характерні, що, коли б котрийсь із них загубився у мільйонній юрбі собі подібних істот, кожний, хто хоч недовго жив серед чухраїнців, вгада: «Це – чухраїнець». І ніколи не помилиться...

Його (чухраїнця) постань, його рухи, вираз – усе це так і випирає оті п'ять головних рис його симпатичної вдачі:

1. Якби ж знаття?
2. Забув.
3. Спізнався.
4. Яюсь-то воно буде!
5. Я так і знав!

Вивчати науково кожну окрему рису ми навіряд чи зможемо. Доведеться обмежитися наведенням для кожної з них научних прикладів.

Якби ж знаття – найхарактерніша для чухраїнців риса. Риса-маті. Повстала вона от з якого приводу. Вшивав один із чухраїнців хату, Ліз аж до бовдура і посунався. Стується й кричить:

– Жінко! Жінко! Соломи! Соломи! Соломи!..

Геп!

– Не треба...

От після цього й укоренилася глибоко ця риса в чухраїнцеву вдачу. Як тільки яка причина, зразу: «Якби ж знаття, де впадеш, – соломки б підіслав». Або: «Якби знаття, що в кума пита»...

І так в кожнім випадку життя.

От будують чухраїнці яку-небудь будівлю громадську. Збудували. А вона звзля й упала. І зразу:

– Якби ж знаття, що вона впаде, ми б її не суди, а туди будували.

Попервах чухраїнці свою культуру будували. Узалися дуже ретельно...

А потім за щось завелися, зразу за голубі (була в них така зброя, на манір лицарських списів) і як злепились полемізувати... Полемізували-полемізували, аж дивляться – у всіх кров тече... Тоді повставали і стогнуть: «Якби ж знаття, що один одному голови попроваляємо, не бились би».

Сильно тоді у них культура затрималася... Та й не дивно: з проваленими головами не дуже культурне життя налагодиши...

З головною рисою тісно з'єднані такі риси: «Яюсь-то воно буде» і «Я так і знав». Коли чухраїнці було починають якусь роботу, грохи прозорливіший зауважує:

– А чи так ви робите?

Чухраїнець обов'язково подумас трішки, почухається і нешвидко про-каже:

– Та. Яюсь-то вже буде!

І починає робити...

Коли ж побачить, що наробив, тоді:

– Я так і знав!

– Що ви знали?

– Та що отак буде!

– Так навщо ж ви робили?

– Якби ж знаття...

– Так ви ж кажете, що знали?

– Так я думав, що яюсь-то воно буде!

Друга риса – «забув» і третя – «спізнався» так само характерні для чухраїнців, але вони особливий поясень, гадаємо, не потребують...

– Чого ж ви не прийшли?

– Та засидівся, глянущ, дивлюсь – спізнався! Так я й той... облішив. Яюсь-то, подумав, воно буде.

Істинно дивний народ.

...Читає я оце дуже сумно хитаючи головою. Прочитавши, замислився і зітхнув важко, а з зітханням само по собі вилетіло:

– Нічого. Яюсь-то воно буде. Тьху!

Полтава у спогадах Остапа Вишні

■ Після повернення з десятирічного заслання Остап Вишня розпочав писати щоденник «Думи мої, думи мої...» Важко сказати, чи був письменник відвертий у своїх мемуарах, адже він чітко усвідомлював, що все, написане ним, власне йому і його родині не належатиме.

Письменник пригадував своє дитинство, що минуло на хуторі Чечва Полтавської губернії (нині с. Грунь Сумської області), розмірковував про літературу і своє місце в ній.

Полтавці завжди вважали гумориста своїм земляком. Одна з вулиць обласного центру названа на честь Остапа Вишні (колишня Старокладовищенська). Письменник неодноразово згадував полтавський край у своїх усмішках, а спогади про повоєнну Полтаву залишив у щоденнику.

«...27 грудня, 1948 рік. Був у Полтаві. Святкували 150-ліття «Енеїди». Як полтавчани люблять Котляревського, як пишуться з того, що він їхній, полтавський! Дивна річ – безсмертя! Не знаю, чим пояснити молодість творчості Котляревського!.. Було багато «Енеїд» – і в руській, і в німецькій, і у французькій літературі. І всі померли! А «Енеїда» Котляревського живе, квітне і 150 літ дає свіжий аромат!

Слава народова, що так уміє оберігати славу, традиції! Яке благодорство! Дай Боже, щоб ніколи не вгасала в мені любов до них, до народу! Буде любов – буду я! Не буде любові – на смітник!

Судилось бути мені спадкоємцем Котляревського. Остап Вишня... Одного хочу: щоб, не дай Бог, не принизити своєю роботою Котляревського. Не можу, ясна річ, аналізувати свою роботу! Це хтось ізробить. Скажу тільки – працював чесно!..

Полтаву зруйновано страшенно! Одбувають, розуміється, та, на жаль, уже такої Полтави не буде.

Новий народ – нова Полтава. А народ – новий! І слава новому народові!

Коли входиш у літературу, чисть черевикі! Не забувай, що там був Пушкін, був Гоголь, був Шевченко!

Обігри черевикі!

Полтава. «Наталка Полтавка» у Полтавському театрі. За своє життя я багато бачив «Наталок». Я бачив Заньковецьку, Садовського, Саксаганського, Липицьку, Загорського, Мар'яненку, Чирорського, Романицького, Крушельницького, Приняка... Я, мабуть, усіх бачив. А от такого воєнного, як у Полтаві, Золотаренка, я не бачив.

Я ж бачив Саксаганського! У чім річ? А от такий собі, – може, великий, може, невеликий, – артист, як Золотаренко, він грав з пошаною до великого твору Котляревського. І виграє! І переміг Саксаганського! Переміг, може, не талантом, а любов'ю!

Скільки ж їх іще єсть, отаких Золотаренків, у нашого народу! Які ж ми багаті! Спасибі їм, полтавчанам, за любов до «Наталки», за молодість спасибі їм! А раз є молодість, тоді єсть усе!

...10 березня, 1951 рік. Умираючи, кажу вам усім: ніколи не вістаю без любові до вас усіх, до сонця, до вітру, до зеленого літу! У моєму сміхові завжди бачив народ: хорошого чоловіка, привітну жінку, дівчину веселого, дитину, бабу з дідом... І так мені хотілося, щоб посміхнулася вона, щоб веселі вони були, радісні, хороші!..»

Остап Вишня